

JUHO RANTALA

Turvaverkko pettää taas

Perinteisesti hyvinvointivaltion tehtäviin on kuulunut riskeihin varautuminen tulonsiirtojärjestelmillä. Syrjäytymisen ja ylivelkaantumisen kaltaiset uudentyyppiset sosiaaliset riskit kuitenkin ylittävät erinäiset perinteisen hallinnon sektorit eikä mikään yksittäinen taho ota niistä vastuuta. Apua saa liian hitaasti tai ei ollenkaan. Lasten ja nuorten tapauksessa tilanne on erityisen ikävä.

Viime lokakuussa joukko tutkijoita kerääntyi Tieteiden talolle pohtimaan nuorten velkaantumista Suomessa. Nuoret, velka ja yhteiskunta: koukusta loukkuun -seminaarissa esiteltiin Suomen akatemian rahoittaman nelivuotisen Nuoret ja velka -hankkeen puolivälin tuloksia.

Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamon aloituspuheenvuorossa valettiin teoreettinen perusta seminaarin muille puheenvuoroille. Nykynuorten velkaantumisen ymmärtämistä avittaa tuntemus 90-luvun laman seurauksista, ja Hiilamo kävikin läpi johtamansa Lama-kauden sosiaaliset seuraukset -tutkimushankkeen antia. Hanke selvitti laman jälkipyykkiä, erityisesti ylivelkaantumisen yhteyttä sairastamiseen ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen sekä avasi näiden ylisukupolvisia vaikutuksia. Hiilamo kertoi ylivelkaantuneiden sairastavan selvästi enemmän ja velkahuolien verottavan myös työn tuottavuutta.

Puheenvuoro keskittyi lisäksi eroihin nykyhetken ja 90-luvun alun välillä: nyky-Suomessa maksuhäiriöisten määrä on jopa suurempi kuin 90-luvun lamavuosina. Maksuhäiriömerkintä, ulosotto ja velkomustuomio ovat niin sanottuja objektiivisia velkaongelmia. Vuonna 2015 Suomessa oli jo 370 000 maksuhäiriömerkinnän saanutta, ja vuosien 2005–2013 välillä suomalaisista viidennes oli joutunut ulosottoon vähintään kerran.

E erityisen huolestuttavaa on nuorten ylivelkaantuminen. Tutkijatohtori Marja-Leena Niemi Lapin yliopistosta kartoitti esitelmänsä aluksi nuoruuden määritelmää. Nuoruus määrittyi lapsuuden ja aikuisuuden ”välitilaksi”, joka useissa esitelmissä rajautui viidestätoista ikävuodesta kolmenkymmenen tietämille. Tässä välitilassa nuori alkaa ottaa vastuuta itsestään, tekee itsenäisesti päätöksiä ja saavuttaa taloudellisen itsenäisyyden – hän pääsee irti ”alikäisyyden tilasta”. Niemen mukaan huomionarvoista onkin, että nykyään erityisesti taloudellisen itsenäisyyden saavuttaminen on pitkittänyt opiskeluaikojen pitenemisen, työttömyyden sekä osa-, pätkä- ja vuokratöiden takia. Kuitenkin identiteetti rakentuu yhä enemmän kulutuksen kautta. Nuorella rahaa vaativat

tavarat ja kokemukset muodostuvat ”hyvän elämän” ja ”kunnollisen minuuden” tunnusmerkeiksi. Tämän valossa luottokorttien ja pikavippien aikakautena nuorten ylivelkaantumisen yleisyys ei ole mikään ihme.

Mopojutut

Nuorissa velallisissa on eroja. Tämä tuli selväksi Kati Rantalan, Karoliina Majamaan ja Atte Oksasen esitelmässä. Heidän yhteisessä tutkimuksessaan kartoitettiin 15–35-vuotiaiden velkaongelmien tyypejä ja kohdentumista käytännössä. Aineistona toimivat velkomustuomiot, ulosottorekisterit ja keväällä 2015 toteutettu verkkokysely.

Tutkimuksen perusteella velkaongelmien tyyppi vaihtelee ikäryhmittäin. 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä oli vuonna 2013 ulosottotapauksia 3 300 kappaletta. Näiden velkaongelmien taustalla olivat pääasiassa ”mopojutut”, joihin lukeutuivat esimerkiksi kulkuneuvon vakuutusmaksut ja sakot. Ulosottoja oli aiheutunut merkittävässä määrin lisäksi joukkoliikenteen tarkastusmaksuista. Lisäksi mukana olivat esimerkiksi hammashoitomaksut. Lain mukaan alaikäisen hammashoito on ilmaista, mutta peruuttamattomasta käynnistä koitua sakkomaksu on kuitenkin maksettava. Usein lasku jää maksamatta esimerkiksi silloin, kun nuori ei uskalla kertoa sakosta vanhemmilleen.

Alle 15-vuotiaiden velkaantumiseen ovat tarkemmin perehtyneet Lapin yliopiston yliopistonlehtori Maarit Hovila sekä Itä-Suomen yliopiston tutkija Emmi Muhonen. Siinä missä 15-vuotiaiden saattoi nähdä pitkälti itse aiheuttaneen velkaongelmansa, alle 15-vuotiaiden velkaantumisen taustalla ovat lähtökohtaisesti vanhemmat. Velkaongelmat ovat nuoremmilla harvinaisempia, mutta summat ovat keskimäärin huomattavasti suurempia kuin jo 15 vuotta täyttäneillä. Näissä tapauksissa velkaantumiseen ovat nimittäin yleisimmin johtaneet maksamattomat jäännös-, perintö- ja lahjaverot: huoltaja on esimerkiksi laiminlyönyt veron maksun tai jopa käyttänyt lapsen saaman perinnön tai lahjan. Velkaannuttamassa on myös ennakkopidätyksiä ja työn-

antajan sosiaaliturvamaksuja, jotka johtuvat siitä, että huoltajan yritys on siirretty lapsen nimiin. Tällaisissa tilanteissa myös huoltajat ovat yleensä ylivelkaantuneita.

Muhonen keskittyikin juuri alaikäisten velkaantumisen taustalla olevaan turvaverkon peittämiseen. Verkon aukot löytyvät ulosoton, maistraatin, holhousviranomaisen sekä edunvalvojan välisistä suhteista. Vaikka ulosottoviranomaisilla on velvollisuus lähettää maistraattiin ilmoitus, Muhosen haastatteleminen maistraattiedustajien mukaan saatua ilmoitusta ei ole helppoa soveltaa. Joka tapauksessa maistraatin kuuluisi ottaa yhteyttä alaikäisen ulosotettavan vanhempiin. Käytännöt kuitenkin vaihtelivat maistraateittain, ja esimerkiksi osassa mopoihin liittyvät maksut rajattiin selvitystyön ulkopuolelle. Joidenkin haastateltujen mukaan pienet summat eivät ”voi oikein johtaa mihinkään”. Toisaalta monet pienet maksut voivat kasautua suuriksi summiksi, jolloin vakava yksittäistapaus voi jäädä piiloon eikä holhousviranomaisen onnistu puuttumaan edunvalvojan toimiin. Tapauksia on kuitenkin loppujen lopuksi vähän ja suurin ongelma on maistraattien resurssien puute. Tämä voi johtaa jopa siihen, etteivät nuoren perusoikeudet toteudu lain edellyttämällä tavalla.

Rospuutosta takaisin routaan?

Hiilamo painotti avauspuheenvuorossaan, että ylivelkaantuminen on suuri yhteiskunnallinen riski. Esitelmissä huomautettiin myös velan ilkeän ironisesta puolesta: velka on pitkälti ongelma, joka estää itse ratkaisun. Esimerkiksi monet työpaikat ovat alkaneet vaatia luottotietojen tarkistamista, puhumattakaan vuokrasopimuksesta tai monista välttämättömistä jokapäiväisistä palveluista, jotka maksuhäiriömerkintäiseltä evätään. Rantala, Oksanen ja Majamaa tarjosivat ratkaisuksi esimerkiksi ”tietyn porukan” pitämistä koulussa. Koulutuksen pi-

dentäminen toki maksaa, mutta jos riskiryhmä jätetään kouluttamatta, on hinta heidän mukaansa paljon suurempi. Näin ylivelkaantuminen kytkeytyy lopulta muihin sosiaalisiin ongelmiin, eikä kyseessä ole puhtaasti ”taloudellinen asia”. Hovila ja Muhonen taas painottivat vanhempien ensisijaista vastuuta sekä lainsäädännön turvaverkkoja.

Ongelman vakavuus tuli esitelmissä selväksi. Varsinaisia uudenlaisia ehdotuksia ja ratkaisuja,

jotka toimisivat tämänhetkisen leikkauksipolitiikan aikana, ei kuitenkaan esitelty. Seminaarista poistuessa jäi mietityttämään, onko sellaisia edes mahdollista kehittää. Ongelma on tiedossa, mutta onko nyt niin, että tutkijat voivat vain katsoa toivotomina vierestä? Pahimmissa tapauksissa 90-luvun laman jälkipyykistä tuttu sukupolvien ylittävä velkaantuminen pahenee entisestään – ja taas on tilaa uusille ylivelkaantuneisuuden tutkimushankkeille.

Lukkarin penkiltä Tylypahkaan

Vanhan kirjallisuuden päivät
Sastamalassa 1.–2.7.2016

www.vanhankirjallisuudenpaivat.com

www.facebook.com/vanhankirjallisuudenpaivat